

LA DATA DE RECONSTRUCCIÓ DE L'ESGLÉSIA DEL MONESTIR DE SANT JOAN DE LES ABADESSES

Unes dades documentals deficientment comunicades pel beneficiat arxiver mossèn Josep Masdéu, de Sant Joan de les Abadesses, i publicades pel senyor Josep Puig i Cadafalch en *L'Arquitectura romànica a Catalunya*, vol. III, pàgs. 376-377, han fet creure que la reconstrucció de l'església del monestir de Sant Joan de les Abadesses, mitjançant un sistema de voltes cilíndriques que penetren fins a l'absis, fruit evident d'un enrunament de la complicada girola que constituí el pla primitiu en la capçalera d'aquesta església, fou a conseqüència d'un terratrèmol esdevingut encara no un any després de la data de consagració del temple, realitzada el 3 de novembre de 1150.

Amb vaga referència a diversos documents de l'arxiu de Sant Joan de les Abadesses que mossèn Josep Masdéu no esmenta, i també a un cronicó ripollès que afirma que existia en el dit arxiu, i el qual en realitat no sembla sinó una còpia dels que publicà Villanueva en *Viaje literario*, vol. VIII, es pretén d'establir que els dies 11 i 12 de desembre de 1151, a les quatre del matí, i per espai d'una hora, s'experimentaren grans terratrèmols, dels quals se seguiren moltes desgràcies personals i danys materials tan greus, que la major part dels edificis foren derruïts.

Un examen acurat sobre els documents que encara es conserven a l'arxiu del monestir no ha donat cap prova sobre l'existència d'aquest accident que hauria pogut produir l'enrunament de la girola del temple poc temps després de la seva consagració. En canvi, ha fet aparèixer el text dels dos documents que, en corroboració de l'existència del terratrèmol de 1151, va exhumar mossèn Masdéu, publicats en *L'Arquitectura romànica a Catalunya*, i que, com veurem, foren mal interpretats, i alguns altres de relacionats amb aquest, els quals reporten a la veritable data de reconstrucció del temple després que la girola fou enrunada per un terratrèmol.

El primer document no prova absolutament res i, encara, porta la data equivocada. Pròpiament no és un document, sinó un registre que figura en el volum I, dit de «Canalars», llibre que conté un registre dels documents en pergami, compilat per l'abat Miquel Isalguer (1456-1484), relatiu als pergamins distribuïts en sacs, i el qual es devia referir al pergami número 65 del sac IV, avui no existent a l'arxiu del monestir. El text d'aquest registre, segons que el redactà l'abat Isalguer, diu així: «Arbitralis sententia lata inter dominum abbatem ex una et sacristam huius monasterii ex altera, de et supra questionem quam habebant super pane et vino largiendo per dominum abbatem hiis qui ecclesiam et alias officinas reparabant, coperiebant et emendabant, et hiis qui symbala componebant, faciebant et abtabant, et hiis qui libros ligabant et scripturas reparant ac hiis qui vestimenta et ornamenta ecclesiastica consuebant et in statum pristinum reficiebant. Anno. M^o.CCC^o.LVIII., sac IV, n.º 65».

Com es veu, es refereix a un document del 1358 i no pas del 1158, per haver mancat dues CC segurament en la transcripció de mossèn Masdéu. Segons el registre acabat de transcriure, devia contenir una composició per sentència arbitral entre l'abat i el sagristà sobre qui d'ells dos havia de fer les despeses ordinàries de pa i vi a diverses classes d'operaris que, quan convenia, intervenien en reparacions indispensables, sia a paletes, a campaners, a relligadors, a escriptors i a brodadors d'ornaments; cosa que no té res a veure amb una reconstrucció del temple, sinó que respon a unes necessitats habituals la despesa de les quals generalment era a repartir entre l'ofici de la sagristia i l'autoritat abacial. La prova està en el fet que alguns anys després, pel febrer de 1380, el monestir encara hagué de precisar aquest punt, segons constava en el document núm. 121, com es dedueix del registre, així mateix fet per l'abat Isalguer, dels documents dels manuals, contingut en el llibre II de «Canalars», en el foli 30, quan diu: «Conventus requirit abbatem ut in conservatione tectudinis et cooperture ecclesie, librorum, vestimentorum et ornamentorum et aliarum ad monasterium pertinencium, providere velit» (doc. 121).

El segon document adduït en la comunicació de mossèn Masdéu es redueix també a una simple nota del registre del llibre I de «Canalars», amb referència al document en pergami que devia ésser el núm. 23 del sac I, avui també perdut. La nota diu textualment: «Basyliensis synodus indulget domino abbati ut propter reparandis et in pristinum restituendis ecclesie officinis et aliis structuris monasterii, de pecuniis assignatis pro ornamentis possit in quinquennium annis singulis expendere LXX libras» (sac I, núm. 23). Evidentment, aquí es tracta d'una concessió feta a l'abat per a poder destinar durant un quinquenni setanta lliures anuals per a reparacions del monestir. Però

aquesta concessió és molt llunyana de la data del 1150, puix que la fa el Concili de Basilea, que no es va obrir fins el 23 de juliol de 1431.

Aquesta concessió aproxima a la data en què els canonges agustinians de Sant Joan de les Abadesses es devien haver trobat amb l'accident desagradable del terratrèmol que els esfondrà la girola del temple i davant la magnitud de la reconstrucció amb les consegüents dificultats de fer front a les despeses econòmiques. Efectivament, en el mateix registre del llibre II de «Canalars», fol. 81^r, l'abat Miquel Isalguer dóna nota del document núm. 79 del manual IV de notes del notari Jordi Rafael de l'any 1442, quan precisa: «Anno .m°. cccc.xxxxii^o, vi octobris: Dominus Petrus de Montecurvo, abbas, adeo ut posset ecclesiam dicti monasterii reparare, et illam partem que corum conte-ruit vi et tempestate terremotus concassatam, et eius testudinem ad terram delapsam in debito statu restituere, vendit quadraginta solida censualis Anthonio Planes ut beneficiato beneficii constituti seu dotati in altare beate Marie dicti monasterii precio .xxxx. libras, que percipiunt ex illis peccuniis anniversarii Petri Felicis et Iohannis Felicis, que aniversaria debent celebrari in ecclesia Santi Iohannis». Es tracta de la venda d'un censal amb la finalitat d'atendre la reparació de l'església del monestir, especialment d'aquella part que contenia el cor, enderrocada per l'ímpetu i el fracàs d'un terratrèmol, i de la seva conca o àbsida ensorrada. No es pot precisar més per a indicar que aquestes parts corresponen a la capçalera del temple, on requeria a l'absis major darrera del circuit de la girola en la qual s'aixoplugava el cor monàstic, i destruïda per l'efecte d'un terratrèmol que deixà l'empremta de la seva sacsejada a la part més alta i atrevida de la construcció, com era el centre de la girola, que no és estrany que aleshores estigués coronada per un campanar, i la desfeta de la qual amb la caiguda de les pedres pogué ensorrar la volta de l'absis major, mentre flaquejaven els febles suports de la girola ensems que en queia la volta anular.

El document, que es devia referir al 1442, uns quants anys després de la concessió obtinguda en el Concili de Basilea, de poder aplicar anualment i durant un quinquenni setanta lliures per a reparacions, demostra la magnitud de la destrossa i que calgueren alguns anys per a reparar-la, enmig d'una situació econòmica bastant precària que no podia permetre altra solució que sortir del pas, sobre l'adaptació de totes les altres parets i voltes que restaren en peu. Encara, el 21 d'octubre de 1467, el legat pontifici, cardenal de Foix, concedí la unió del priorat agustinia de Manlleu al monestir de Sant Joan de les Abadesses, amb què li proporcionà noves rendes en atenció als terratrèmols que havia sofert, segons que registra l'abat Isalguer en el seu llibre I de «Canalars»,

davant de dos documents diferents, l'un numerat de 22, contingut en el sac I de pergamins, i l'altre, corresponent al núm. 178, entre els pergamins del sac B, que avui no existeixen a l'arxiu d'aquell monestir.

Cal, doncs, situar l'accident desastrós originat pel terratrèmol en unes dates poc anteriors a aquesta època reconstructiva assenyalada pels documents adduïts. És prou sabut que durant el primer quart del segle xv sovintejaren els moviments sísmics, que tants desperfectes causaren a les poblacions i als temples d'aquella part alta de Catalunya. Les sacsejades més fortes foren les dels anys 1427 i 1428. Estem informats que el terratrèmol del dia de la Candellera, 2 de febrer de 1428, fou el que enderrocà les voltes de l'església del monestir de Ripoll. Probablement fou aquest mateix trontoll el que esfondrà el creuer de la catedral de Vic, el que féu caure el cimbori del monestir de l'Estany, però que, sobretot, tingué un radi destructiu en la majoria dels temples del vescomtat de Bas i de la vall de Bianya. En un dels seus opuscles, editat a Vic el 1829, el canonge Ripoll publicà alguns documents en què consta que el famós jurisconsult Jaume Marquilles, aleshores vicari general del bisbe de Vic Jordi d'Ornos, el 26 de juny de 1428, davant el fet que, a causa dels terratrèmols, es trobaven derruïdes les esglésies de Sant Julià de Vallfogona, la capella de Santa Maria del Pòpulo i les de Santa Cecília i de Santa Magdalena, situades a la mateixa parròquia, així com les esglésies de Sant Pere de Milany i de Sant Bartomeu de Covidases, per tal que no s'interrompés el culte, autoritzava la construcció d'unes barraques de fusta on celebrar els divins oficis mentre es procedia a llur reconstrucció.

La ruïna de l'església del monestir de Sant Joan de les Abadesses ha de situar-se així mateix en la sacsejada del terratrèmol del 1428. La prova resta indicada en el fet que també s'ensorrà l'església parroquial dels Sants Joan i Pau, segons consta en una acta mig destruïda i menjada per la humitat, consignada en el manual notarial de Joan de Coll, conservat a l'arxiu de Sant Joan de les Abadesses corresponent a l'any 1428, al mes d'abril, de la qual acta pot llegir-se: «...Presenti ecclesie parrochiali dictorum beatorum Ioannis et Pauli... nos nomine operario antedicto dirruicionem factam de dicta ecclesia... palili ex lapidibus et samento composita propter nimios et mortiferos terremotus quos in huiusmodi partibus Cathalonie adsunt et vigent taliter quod in dicta ecclesia celebrari nec officium decantari nequit quamobrem fuit per nos et omnes parrochianos dicte ecclesie, de licencia tamen et consensu reverendissimi domini vicensis episcopi deliberatum dicta ecclesia fieri et de novo construi in cimiterio dicte ecclesie. Attendentes omnia.» Sembla deduir-se que, com en els altres casos esmentats, hi hagué llicència per a fer una església

provisional de fusta, que hom decidí construir a l'emplaçament del cementiri mentre no es refés la parroquial.

Així, doncs, cal atribuir l'enderrocament de la girola i de l'absis major del monestir, si no al mateix terratrèmol del 2 de febrer, a algun altre dels que se succeïren en les anyades de 1427-28. La reconstrucció, feta lentament i a gran distància de l'esperit dels constructors que aixecaren el temple del 1150, davant una evident penúria de mitjans econòmics, obligada ensems per l'aprofitament de les estructures que restaren dretes, no és estrany que es decantés a una solució tan simple com era la de prescindir de la girola i de perllongar la volta de canó de la nau, fins a penetrar en el seu àmbit i sostinguda pels quatre massissos pilars que en duen el pes. El fet curiós és que sembla que la coberta de l'absis fou resolta simplement amb fusta, segons consta en la descripció de l'estat del monestir redactada el 1625, i conservada en aquell arxiu, quan diu que tota l'església és coberta amb volta de pedra, «praeter eius testudinis partem quae lignea est». Això explicaria que per restar poc noble aquesta part principal del santuari, en la qual es conservava el grup escultòric del santíssim Misteri, motivés que a finals de segle fos encara més estropejada per tal d'ampliar-la en la construcció del cambril que havia subsistit fins als nostres dies. La supressió d'aquest que acaba d'efectuar-se en una intel·ligent obra de restauració, reparadora de la conca de l'absis antic, ha donat ocasió a posar de manifest la precària reconstrucció realitzada en el segle xv.

Les notes històriques rectificades a la llum de les noves notícies documentals aparegudes serviran per a esclarir d'una vegada les dificultats ofertes per l'arquitectura de l'església monestirial de Sant Joan de les Abadesses, que, si s'oferia com un palimpsest de mal entendre al primer cop d'ull, havia estat llegit, en canvi, en la seva expressió primitiva de pla d'església en girola pel senyor Puig i Cadafalch, encara que la falla del qui li forní les dades documentals no li permeté de precisar l'època de la reconstrucció després d'un enderroc.

EDUARD JUNYENT

Museu Episcopal de Vic.